

2. ROZMÍSTĚNÍ A KONCENTRACE OBYVATELSTVA

Dnešní *rozmístění obyvatelstva v České republice* je výsledkem dlouhého historického vývoje, při kterém bylo rozmístění obyvatelstva ovlivňováno přírodními podmínkami, regionální diferenciací ekonomického rozvoje a pohybem obyvatelstva. V normálních podmínkách má populace každé země velkou územní setrvačnost a stabilitu. Změny jsou ovlivňovány zejména přirozeným pohybem obyvatelstva (jehož míra je regionálně diferenciována především v závislosti na věkové struktuře) a dále migrací.

I když došlo v intercensálním období (1980 - 1991) poměrně k velkému pohybu obyvatelstva, značná část jeho jednotlivých složek se vzájemně kompenzovala. V České republice se v letech 1981 - 1990 narodilo živě 1 352 tis. dětí, zemřelo 1 302 tis. osob. Obec svého bydliště změnilo téměř 2,7 mil. osob. To znamená, že v pohybu bylo 5,3 mil. osob. Skutečné změny počtu obyvatel přitom představovaly jen málo přes deset tisíc osob. Obdobně jen v nevelkém rozsahu se měnily počty obyvatel krajů, okresů a většiny měst.

Počty a přírůstky obyvatel v jednotlivých krajích České republiky

Kraj	Rok sčítání				1970 - 1980	1980 - 1991
	1961	1970	1980	1991		
	Počet obyvatel v tisících				Rozdíl v %	
Hl.m.Praha	1 132,9	1 140,7	1 182,2	1 214,2	3,6	2,7
Středočeský	1 142,3	1 129,6	1 151,3	1 112,9	1,9	-3,3
Jihočeský	649,5	652,0	689,2	697,5	5,7	1,2
Západočeský	828,8	848,6	879,9	860,3	3,7	-2,2
Severočeský	1 086,4	1 101,8	1 167,2	1 174,0	5,9	0,6
Východočeský	1 199,1	1 201,5	1 248,5	1 233,2	3,9	-1,2
Jihomoravský	1 900,9	1 934,7	2 040,9	2 049,4	5,5	0,4
Severomoravský	1 631,6	1 798,8	1 932,7	1 960,7	7,4	1,5
Česká republika	9 571,5	9 807,7	10 291,9	10 302,2	4,9	0,1

V období 1980 - 1991 se změnilo v České republice rozmístění obyvatelstva mnohem méně než v předchozích desetiletích. Bylo to ovlivněno hlavně snížením celkového přírůstku

počtu obyvatel na pouhých 10 tisíc, (v letech 1970 - 1980 činil přírůstek 484 tisíc osob).

Po desetiletém přerušení pokračoval úbytek obyvatelstva Středočeského kraje, poprvé se snížil počet obyvatel Západočeského i Východočeského kraje. Zatímco migrací dlouhodobě oslabované kraje - Středočeský a Východočeský, měly úbytky přirozenou měnou i migrací, Západočeský kraj si udržel přirozený přírůstek a obyvatelstvo v něm ubývalo jedine migrací. Přírůstky obyvatelstva přirozenou měnou měly oba moravské kraje, část z nich však ztratily pasivním saldem migrace. Pouze v Jihočeském kraji vzrostl počet obyvatel přirozenou měnou i migrací. Nejvyšší relativní přírůstek obyvatelstva měla Praha díky migračnímu saldu 71 tis. obyvatel.

Na rozdíl od desetiletí 1970 - 1980, kdy se polovina přírůstků obyvatelstva soustředila do obou moravských krajů, byly změny rozmístění obyvatelstva po roce 1980 rovnoměrnější. Vyšší absolutní přírůstky měla jen Praha a Severomoravský kraj, v dalších třech krajích byly přírůstky minimální.

Mnohem větší diference přírůstků obyvatelstva byla na úrovni okresů. Jen ve 28 okresech se počty obyvatelstva zvýšily, ve 47 okresech došlo k úbytkům. Byl to výrazný rozdíl proti období 1970 - 1980, kdy se snížily počty obyvatelstva jen v 11 okresech.

Složení okresů České republiky podle výše relativních přírůstků (úbytků) obyvatelstva

Období	Počty okresů								celkem
	s úbytkem v %			s přírůstkem v %					
	4,0-7,9	2,0-3,9	0,1-1,9	0,1-1,9	2,0-3,9	4,0-5,9	6,0-7,9	8,0 a více	
1970-1980	-	2	9	9	15	14	10	16	75
1980-1991	11	17	19	14	9	4	-	1	75

K okresům, ve kterých bylo relativní zvýšení počtu obyvatel za posledních 10 let největší, patří Česká Lípa (celkový přírůstek obyvatelstva činil 13,9 %), České Budějovice (5,4 %) a Chomutov (5,1 %).

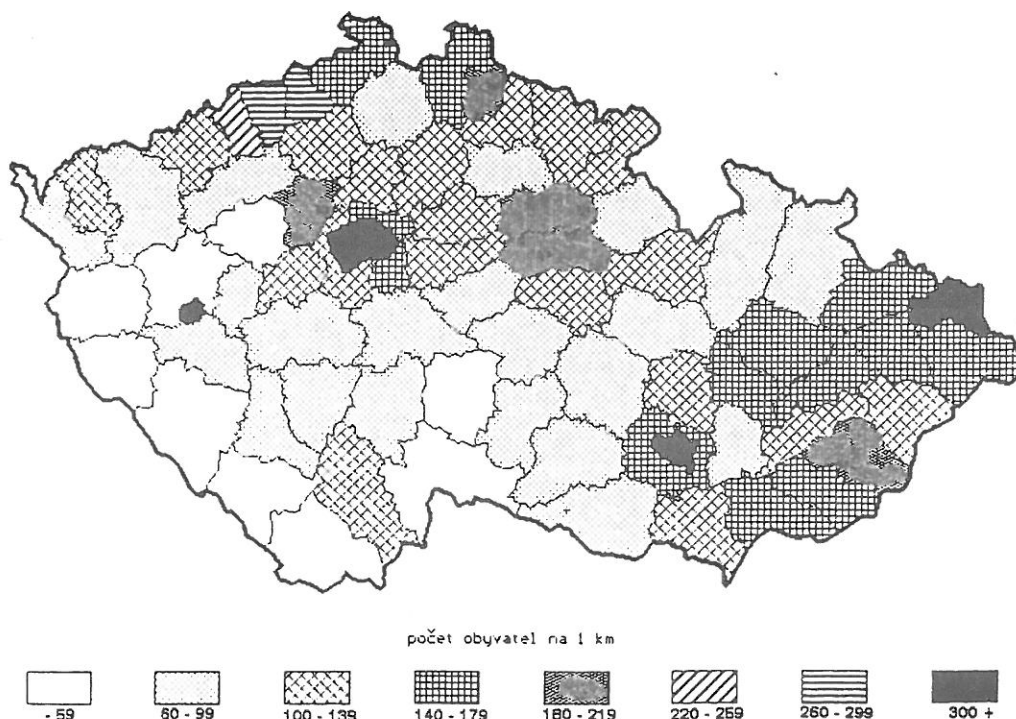
Sčítání lidu, domů a bytů

Naopak nejvyšší relativní úbytky obyvatelstva byly v letech 1980 - 1991 v okresech Plzeň - jih (- 6,8 %), Kolín (- 6,0 %), Teplice (- 5,9 %), Nymburk (- 5,6 %) a Karlovy Vary (- 5,2 %).

Z 28 okresů s přírůstkem obyvatelstva byla většina těch, v nichž přirozený přírůstek byl vyšší než úbytek migrací. Ze 47 okresů s úbytkem obyvatelstva bylo nejvíce těch, které ztrácely obyvatelstvo přirozenou měnou i migrací. Celkově mělo 45 okresů přírůsteky obyvatelstva přirozenou měnou a jen 13 přírůstky migrací. Do malé skupiny okresů s přírůstkem oběma způsoby patřily okresy České Budějovice, Tábor, Česká Lípa, Ústí nad Labem, Třebíč, Zlín a Frýdek-Místek, tedy převážně okresy s velkými městy.

V hl. městě Praze přibylo v období mezi sčítáními 1980 a 1991 téměř 32 tis. obyvatel, v tom migrací 70,6 tisíc, při úbytku přirozenou měnou ve výši 38,6 tisíc obyvatel.

Hustota obyvatelstva podle okresů k 3.3.1991



Hustota zalidnění České republiky se ve srovnání s rokem 1980 nezměnila a dosahuje 131 obyvatel na 1 km². Za touto průměrnou hodnotou se ovšem skrývají značné regionální rozdíly. Pomineme-li okresy - města (Prahu, Brno, Ostravu a Plzeň), tak nejvyšší hustotu obyvatelstva má okres Karviná (820 obyvatel na 1 km²). Důvodem je nejvyšší koncentrace velkých měst v republice - v okrese jsou dvě města nad 50 tis. a další tři nad 20 tis. obyvatel. Hustota více než 200 obyvatel na 1 km² byla zaznamenána v okresech Ústí nad Labem, Teplice, Most, Jablonec nad Nisou a Kladno. Hodnoty vyšší než 150 obyvatel bylo dosaženo ještě v 10 dalších okresech. Naopak nejméně obyvatel na 1 km² žilo v okresech Český Krumlov a Tachov (po 36), Prachatice (37), Klatovy (46) a Jindřichův Hradec (48). Podprůměrnou hustotu obyvatelstva (menší než 131 osob na 1 km²) mělo 47 okresů.

Lze konstatovat, že vysoká hustota zalidnění je v pohraničních okresech severních Čech, na Ostravsku, jihovýchodní Moravě, v Polabí a v okolí Prahy. Nejnižší hustota zůstává v pohraničních okresech jižních a západních Čech a ve vyšších a horských oblastech.

Koncentrace obyvatelstva do měst pokračovala v letech 1980 - 1991 pomalejším tempem než v předchozím desetiletí. Zpomalení bylo způsobeno zejména snížením celkového přírůstku obyvatelstva republiky, ale i nižší migrací, ovlivněnou mimo jiné poklesem hromadné bytové výstavby ve městech. Proto byl růst měst značně diferencovaný, výše relativních přírůstků závisela mnohem více na poloze města než na jeho velikosti.

Obyvatelstvo vybraných měst v letech 1970 - 1991

Města	Rok sčítání			Rozdíl 1970 - 1980		Rozdíl 1980 - 1991	
	1970	1980	1991				
	Počet obyvatel v tisících			v tis.	v %	v tis.	v %
Česká republika úhrnem	9807,7	10291,9	10302,2	484,2	4,9	10,3	0,1
z toho: statutární města	2695,1	2902,0	2993,1	206,9	7,7	91,1	3,1
ost. okresní města a města nad 10 tis. obyvatel	2275,3	2637,3	2796,8	362,0	15,9	159,5	6,0

Ve statutárních městech v roce 1991 žilo 29,1 % obyvatel České republiky, v ostatních okresních městech a městech nad 10 tis. obyvatel 27,1 %.

Sčítání lidu, domů a bytů

Specifickou skupinou měst je *hlavní město Praha a 13 statutárních měst*. V období 1980 - 1991 se tempa růstu počtu obyvatel těchto měst - v porovnání s předchozím desetiletím - ve všech městech zpomalila, v Karlových Varech se počet obyvatel dokonce snížil.

Počty a přírůstky obyvatelstva statutárních měst

Město	Rok sčítání			Rozdíl 1970 - 1980		Rozdíl 1980 - 1991	
	1970	1980	1991	v tis.	v %	v tis.	v %
	Počty obyvatel v tis.						
Hl. město Praha	1 140,7	1 182,2	1 214,2	41,5	3,6	32,0	2,7
Brno	344,2	371,5	388,3	27,3	7,9	16,8	4,5
Ostrava	297,2	322,1	327,4	24,9	8,4	5,3	1,6
Plzeň	152,6	170,7	173,0	18,1	11,9	2,3	1,4
Olomouc	92,2	102,1	105,5	9,9	10,7	3,4	3,4
Liberec	85,1	96,9	102,0	11,8	13,8	5,1	5,2
Ústí nad Labem	84,5	93,2	100,0	8,7	10,3	6,8	7,3
Hradec Králové	80,5	96,1	99,9	15,6	19,5	3,8	3,9
České Budějovice	78,2	90,7	97,2	12,5	16,0	6,5	7,2
Pardubice	79,4	92,7	94,9	13,3	16,8	2,2	2,3
Haviřov	82,1	85,9	86,3	3,8	4,7	0,4	0,4
Zlín	72,0	81,3	84,7	9,3	12,8	3,4	4,2
Opava	53,8	59,4	63,5	5,6	10,3	4,1	6,9
Karlovy Vary	52,6	57,2	56,2	4,6	8,7	-1,0	-1,7
Statutární města celkem	2 695,1	2 902,0	2 993,1	206,9	7,7	91,1	3,1
Podíl z počtu obyvatel České republiky v %	27,4	28,2	29,1	x	x	x	x

Druhý soubor měst představují *ostatní okresní města*, kterých je 58. Kromě Semil měla všechna více než 10 tis. obyvatel. Také v nich se růst počtu obyvatel zpomalil. Zatímco v letech 1970 - 1980 přírůstky nad 20 % mělo 25 měst, v období 1980 - 1991 byl takový přírůstek jen ve 2 městech, ve 38 městech přibýlo méně než 10 % jejich obyvatel.

Vyšší relativní přírůstky obyvatelstva v posledním desetiletí měla města Česká Lípa (58 %) a Třebíč (31 %), dále města Pelhřimov, Louny, Vyškov, Bruntál a Frýdek-Místek (15-20 %). Naproti tomu ve 4 městech se počet obyvatel snížil v Kolíně, Teplicích, Náchodě a Karviné (tam téměř o 10 tis., tj. o 13 % v důsledku značného úbytku bytů způsobeného poddolováním a přesunem bytové výstavby do Orlové).

Třetí soubor měst tvoří další *města s 10 tisíci a více obyvateli*, kterých bylo v době sčítání 65. Jejich rozdělení podle výše relativních přírůstků prokazuje také značné zpomalení růstu většiny těchto měst. V období 1980 - 1991 jen v 11 z nich činily přírůstky obyvatelstva více než 10 %, v šesti však byly ještě poměrně vysoké (Jirkov 52 %, Krupka 35 %, Kopřivnice 27 %, Orlová 26 %, Český Těšín 23 %, Klášterec nad Ohří 22 %). Byla to hornická nebo strojírenská města se soustředěním velké bytové výstavby.

Sídlní síť České republiky se v posledních desetiletích příliš nemění. Přitom nemá jednotný charakter. V Čechách a na západním okraji Moravy se vytvořila hustá síť malých sídel (většinou do 500 obyvatel) a rovněž poměrně hustě jsou rozložena relativně malá města, zatímco měst nad 20 tis. obyvatel je zde poměrně málo. Naopak ve východní části Moravy a ve Slezsku je odlišný typ osídlení. Charakteristická jsou zde větší sídla s 1000 - 3000 obyvateli, mezi nimiž jsou větší vzdálenosti. Rovněž města jsou v průměru větší než v Čechách.

V předchozích třiceti letech se počet obcí postupně snižoval jejich integrací do větších celků. K největšímu poklesu došlo před sčítáním 1980. V roce 1961 bylo na území republiky ještě 8726 obcí, do roku 1970 jejich počet poklesl na 7511 a v roce 1980 činil jen 4778 obcí. V období před komunálními volbami na podzim 1990 došlo k opětovnému rozdělení několika set obcí. V době sčítání 1991 bylo na území republiky 5768 obcí.

Změny v počtech obcí a obyvatelstva podle velikostních skupin byly velké, ale faktické rozmístění obyvatelstva se výrazně nezměnilo.

V posledním desetiletí přibyla dvě statisícová města - Liberec a Ústí nad Labem. Hranici 50 tis. obyvatel překročilo město Prostějov, nad 20 tis. vzrostla města Jindřichův Hradec, Louny, Blansko, Otrokovice, Vyškov a Kopřivnice. Přibýlo 6 nových měst nad 10 tis. obyvatel, ve 4 vedl úbytek k poklesu pod tuto hranici.

Sčítání lidu, domů a bytů

Počty obcí a obyvatelstva podle velikostních skupin obcí

Velikostní skupiny obcí	Sčítání 1980			Sčítání 1991		
	Počet obcí	Počet obyvatel		Počet obcí	Počet obyvatel	
		v tis.	v %		v tis.	v %
do 199	528	75,0	0,7	1 328	167,9	1,6
200 - 499	1 535	526,0	5,1	1 955	640,0	6,2
500 - 999	1 345	951,8	9,2	1 224	855,9	8,3
1000 - 1999	705	971,6	9,4	647	892,6	8,7
2000 - 4999	390	1 183,2	11,5	347	1 054,2	10,2
5000 - 9999	136	947,2	9,2	131	911,1	8,8
10000 - 19999	78	1 106,5	10,8	71	998,1	9,7
20000 - 49999	39	1 148,4	11,2	41	1 198,6	11,6
50000 - 99999	17	1 233,7	12,0	17	1 173,5	11,4
100000 a více	5	2 148,5	20,9	7	2 410,4	23,4
Celkem	4 778	10 291,9	100,0	5 768	10 302,2	100,0

Před sčítáním 1991 se rozdělovaly především střední venkovské obce s 500 - 2000 obyvateli, ale také některé menší. Proto značně přibýlo nejmenších obcí do 199 obyvatel a zvýšil se i počet obcí se 200 - 499 obyvateli. Změnila se však jen právní struktura obcí, faktická struktura osídlení zůstala zachována jen s malými rozdíly proti roku 1980. V obcích do 2 tis. obyvatel žilo 26,8 % obyvatel - v roce 1980 to bylo 24,4 %. Struktura obcí podle velikosti se značně rozdrobila, změny postihly jen málo měst nad 5000 obyvatel.

Nejvíce lidí bydlí v malých obcích do tisíce obyvatel ve Středočeském (30,6 %) a ve Východočeském kraji (24,7 %); nejméně v Severomoravském (8,5 %) a v Severočeském (10,8 %). Naopak městské obyvatelstvo bylo zastoupeno nejvíce v Severočeském kraji (77,4 % obyvatel kraje) a v Severomoravském kraji (70 %); nejnižší podíl městského obyvatelstva měl kraj Středočeský (50,7 %).

V desetiletí 1980 - 1991 probíhaly změny rozmístění obyvatelstva vyrovnaněji než dříve. Při nízkém intercensálním přírůstku obyvatelstva docházelo k redistribuci obyvatel mezi okresy, ve větším počtu okresů se počty obyvatelstva snížily. Pokračovala koncentrace obyvatelstva do měst. Dezintegrací obcí se zvýšil počet především malých obcí do 500

obyvatel. Dlouhodobé vyliďňování venkovských obcí se projevuje v existenci poměrně značného počtu malých sídelních lokalit.

3. MÍSTO NAROZENÍ - RODÁCI

Poprvé v poválečném období byl v roce 1991 při sčítání lidu položen dotaz na místo narození, kterým bylo myšleno trvalé bydliště matky v době narození sčítané osoby. Ze zpracování byly získány údaje za obyvatelstvo narozené v místě stávajícího trvalého bydliště, v jiné obci okresu trvalého bydliště, v jiném okrese a za obyvatelstvo narozené na Slovensku a v zahraničí.

Bydlící obyvatelstvo podle místa narození k 3. 3. 1991

Pohlaví, věk	Obyvatelstvo úhrnem	z toho narození v České republice v %			
		celkem	z toho		
			v obci trvalého bydliště	v jiné obci okresu	v jiném okrese
Muži celkem	4 999 935	93,2	52,0	15,0	26,2
z toho ve věku					
15 - 29	1 146 492	95,4	61,2	15,2	19,0
30 - 44	1 173 549	93,2	43,8	18,2	31,2
45 - 59	839 806	89,1	35,0	15,7	38,4
60 + nezj.	732 039	89,4	35,1	14,9	39,4
Ženy celkem	5 302 280	93,0	47,7	16,5	28,8
z toho ve věku					
15 - 29	1 097 500	95,8	56,7	17,1	22,0
30 - 44	1 155 409	93,4	39,3	19,8	34,3
45 - 59	887 181	89,9	33,2	17,3	39,4
60 + nezj.	1 105 803	88,8	32,6	17,2	39,0

V České republice činil podíl osob *narozených v obci trvalého bydliště (tzv. rodáků)* 49,9 %. Větší část - 52,1 % - tvořili muži. Podíl mužů je mezi rodáky ve všech okresech vyšší než podíl žen.